ILEANA VÂNTU

ANCHETA DE TIP ARHIVĂ FONOGRAMICĂ: DIALOG SAU COMUNICARE DIRIJATĂ?

1. Având drept punct de plecare ideea că orice proces de comunicare se referă la schimbul de mesaje din cadrul unei colectivități sau la schimbul de mesaje dintre membrii unei colectivități date cu așa-numiți „out siders", ne limităm, în comunicarea de față, la al doilea schimb de mesaje. Situația particulară avută în vedere se referă la comunicarea dintre un lingvist care efectuează o anchetă de tip arhivă fonogramică și unul sau mai mulți subiecți din mediul rural.

Ne-am oprit asupra acestei situații, deoarece în lingvistica românească există un bogat material pe care se poate face o asemenea analiză, material reprezentat de culegerile de texte dialectale din următoarele zone: Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Bistrița-Năsăud, centrul Transilvaniei, Bucovina, Munții Apuseni, Banat.

Prezentăm, așadar, în continuare, câteva observații asupra textelor din culegerile efectuate de membrii colectivului de dialectologie de la Institutul de Fonetică și Dialectologie „Alexandru Rosetti" din București[1]. Analiza acestor texte s-a realizat din perspectiva teoretică conform căreia o anchetă de tip arhivă fonogramică constituie o situație anume de comunicare, cu un număr de proprietăți specifice.

[1] Volumele publicate studiate de noi sunt: *Texte dialectale Oltenia,* de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, V. Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967; *Texte dialectale Muntenia,* vol. I, de Galina Ghiculete, P. Lăzărescu, Maria Marin, B. Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, București, 1973; *Texte dialectale Muntenia,* vol. II, de P. Lăzărescu, Maria Marin, B. Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, 1975; *Texte dialectale Muntenia,* vol. III, de C. Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, B. Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, N. Saramandu, București, 1987; *Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud,* de Maria Marin și Marilena Tiugan, București, 1987. Volumele cercetate de noi, care se află încă în manuscris, cuprind texte înregistrate în centrul Transilvaniei, în Bucovina, în Munții Apuseni, în Banat.

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 193-199

2. Problema pe care ne-am propus s-o clarificăm este următoarea: care este natura exactă a unei anchete de tip arhivă fonogramică şi prin ce proprietăţi se caracterizează o asemenea anchetă.

Considerând, după cum precizam, ancheta de tip arhivă fonogramică drept o situaţie de comunicare, atingem, în mod inevitabil, şi problema dialogului. Aşa cum arătam şi motivam într-o lucrare anterioară[2], suntem de părere că dialogul, în felul în care îl concepem noi, coincide cu ceea ce alţi lingvişti denumesc *conversaţie*. Astfel, fără a extinde discuţia asupra esenţei dialogului, reamintim proprietăţile formulate de lingvista americană Susan Kay Donaldson[3] pentru conversaţie:

1. se desfăşoară între minimum doi participanţi;
2. este formată din replici;
3. replicile participanţilor se referă în mare la acelaşi subiect;
4. replicile conţin o anumită cantitate de informaţie;
5. interacţiunea dintre participanţi nu are loc cu un scop stabilit anterior; această interacţiune nu are drept scop o „afacere";
6. în tot timpul schimbului de mesaje participanţii se comportă ca egali, nici unul neacţionând ca o autoritate;
7. replicile au un anume grad de spontaneitate şi de nonpredictabilitate;
8. participanţii manifestă un anumit grad de reciprocitate în modul în care îşi construiesc replicile;
9. în replicile utilizate se întâlnesc un număr mic de forme verbale la imperativ;
10. în timpul interacţiunii se produc regulat fenomene de omisiune.

Dar tipurile de procese de comunicare sunt foarte diverse. Celelalte schimburi de mesaje care nu se caracterizează prin proprietăţile 1-10, având alte reguli de funcţionare, ar putea fi numite cazuri de *comunicare dirijată.*

Aşadar, în legătură cu textele dialectale studiate ne-am pus problema dacă reprezintă exemple de dialog sau de comunicare dirijată. Analizând cu atenţie modul în care se desfăşoară o anchetă de tip arhivă fonogramică, constatăm însă că proprietăţile de la punctele 5, 6, 7, 8, 9, 10 nu sunt respectate. Aceasta înseamnă că o asemenea anchetă reprezintă, în accepţia noastră, un tip de comunicare dirijată, care se poate caracteriza astfel:

a. se desfăşoară de obicei între doi parteneri;
b. este formată din replici;
c. replicile participanţilor se referă la acelaşi subiect;

---

[2] *Some Remarks on the Dialogue,* în RRL, 1989, nr. 5, p. 399-403.

[3] Vezi *One kind of Speech Act: How Do We Know When We're Conversing,* în „Semiotica", vol. 28, 1979, 3/4, p. 291.

d. replicile conțin o anumită cantitate de informație;

e. interacțiunea are drept scop o „afacere", anume obținerea de informații de către lingvist de la subiecți;

f. în timpul schimbului de mesaje participanții nu se comportă ca egali, în sensul că unul – anume persoana care conduce ancheta – are un statut superior, dând dovadă de autoritate;

g. gradul de spontaneitate și de nonpredictabilitate al replicilor este destul de atenuat;

h. gradul de reciprocitate manifestat de participanți este diferențiat: din partea lingvistului care conduce ancheta se constată o participare mai redusă în comparație cu subiectul anchetat în timpul transmiterii de informații de către subiectul respectiv. Transmiterea de informații se face cu precădere dinspre subiect spre lingvist;

i. numărul de forme verbale exprimate prin imperative este destul de mare, ca urmare a întrebărilor formulate de lingvist;

j. fenomenele de omisiune apar rar, deoarece participanții nu dețin aceeași cantitate de informație.

Proprietățile enumerate sunt de natură diversă: pragmatică (a, e, f, h), semantică (c), sintactică (b, j) și semiotică (d). În ceea ce privește proprietatea notată cu i – referitoare la prezența formelor verbale la imperativ –, precizăm că ea este de natură morfologică, fapt care indică o lărgire a perspectivei din care sunt analizate schimburile de mesaje specifice anchetei. Facem această remarcă, deoarece, în mod curent, se au în vedere doar nivelele de analiză pragmatic, semantic, sintactic, semiotic.

3. O dată stabilite aceste proprietăți, le-am analizat în raport cu două clase de subiecți. După cum arătam într-o lucrare anterioară[4], suntem de părere că subiecții se pot grupa în două clase distincte în funcție de gradul diferit de dezvoltare a competenței lor comunicative[5], și anume: 1. subiecți conștienți de modul lor diferit de a vorbi în raport cu lingvistul care efectuează ancheta și chiar în raport cu alte comunități rurale; 2. subiecți care nu sunt conștienți de aceste deosebiri de limbaj.

Primii vor răspunde într-un anume mod la întrebările lingvistului, ceilalți, în alt mod. Prima categorie de vorbitori utilizează un așa-numit *cod elaborat* sau *dezvoltat*, urmarea fiind enunțuri de dimensiuni extinse, cu numeroase secvențe

---

[4] *Competență comunicativă în textele dialectale românești*, Craiova, 1988.

[5] „Communicative competence is defined by the ideal speaker's mastery of the dialogue-constitutive universals, irrespective of actual restrictions under empirical conditions". Vezi J. Habermas, *On systematically distorted communication*, în „Inquiry", XIII, 1970, p. 20.

aceea se constată tendința acestor vorbitori de a stabili echivalențe între limbajul lor și limbajul lingvistului. Informația furnizată de ei este suficientă sau supradimensionată (adică prea dezvoltată în raport cu întrebarea). Digresiunile de la subiectul abordat reprezintă de obicei un gen de comentariu care poate fi eliminat din răspuns fără ca acesta să-și piardă valoarea sa informațională.

Participarea acestei categorii de subiecți este mult mai intensă decât participarea lingvistului respectiv, fapt ilustrat de replici mult mai extinse (de obicei răspunsuri), de construcții care sunt de obicei denumite comentarii metalingvistice (prin care se exprimă faptul că acești subiecți sunt conștienți de modul lor specific de a vorbi precum și de particularitățile privind desfășurarea vieții în ansamblul ei în respectiva colectivitate), de construcții prin care aceștia accentuează unele informații furnizate lingvistului respectiv.

În ceea ce privește omisiunile care se înregistrează, constatăm că ele apar când întrebarea lingvistului se referă la o problemă despre care subiectul crede că are un caracter intim sau că nu prezintă interes pentru un „out-sider" cum este lingvistul (avem în vedere întrebările privitoare la anumite credințe, obiceiuri, chiar întâmplări din viața comunității).

A doua categorie de subiecți delimitată de noi include vorbitori care nu sunt cooperanți, de cele mai multe ori dintr-o lipsă de conștientizare a diferențelor de limbaj și de mod de viață între ei și lingviștii care conduc ancheta. Se adaugă, credem noi, în unele cazuri, și un al doilea motiv, care rezidă în lipsa de încredere în seriozitatea și onestitatea celor care fac ancheta. Rezultatele pe plan lingvistic ale acestei competențe lingvistice mai puțin dezvoltate sunt enunțuri formulate din perspectiva unui cod restrâns sau simplificat. Astfel, se constată frecvente fenomene de nesincronizare între subiecți și lingvist, cunoscute în vorbirea curentă sub denumirea de „schimbare a vorbei". Cele mai multe exemple constau din răspunsuri minime la întrebările precise ale lingvistului, prin care nu se furnizează informația necesară pentru a se înțelege realitatea (un obicei, o întâmplare etc.) și nici expresia sa lingvistică (replica subiectului). Frecvent, pentru a nu se observa scurtimea răspunsului, acești subiecți introduc în răspuns construcții omisibile, necorelate semantic și sintactic cu restul enunțului. De asemenea, se constată și existența unor răspunsuri sub formă de întrebare ironică sau o întrebare care simulează o neînțelegere a întrebării lingvistului.

Cantitatea de informație a răspunsurilor formulate de subiecții din această a doua categorie este de obicei nesatisfăcătoare. Lingvistic, acest fapt se exprimă prin enunțuri incomplete, prin enunțuri cu elemente lexicale specifice zonei respective pentru care vorbitorul subiect nu folosește sinonime sau parafraze, precum și prin enunțuri cu elemente lexicale utilizate în locul respectiv cu un alt sens față de sensul cunoscut în limbajul standard.

În privința gradului de participare la schimbul de mesaje, pentru acești subiecți se poate afirma că diferența lor de participare în raport cu lingviștii

respectivi este mult mai atenuată în comparație cu aceeași diferență, proprie subiecților din prima categorie. Participarea se exprimă lingvistic prin lungimea enunțurilor și prin cantitatea de informație inclusă de respectivele enunțuri.

Numărul de omisiuni înregistrate în răspunsurile acestei clase de subiecți este mult crescut în raport cu prima clasă. Formele de omisiune sunt diverse: enunțuri trunchiate, ezitări, răspunsuri prea scurte.

4. Din observațiile noastre asupra textelor studiate am constatat existența anumitor relații între câteva dintre proprietățile anchetei de tip arhivă fonogramică ca tip de comunicare dirijată, cele două părți componente ale schimbului de replici (adică întrebarea lingvistului și răspunsul subiectului) și, indirect, cele două categorii de subiecți stabilite. Aceste relații pot fi reprezentate grafic astfel:

Răspunsuri

Întrebări		Tema abordată		Informația transmisă			Grad de participare		Omisiuni	
		constantă	schimbată	suficientă	insuficientă	supradimensionată	intens	slab	nr. mare	nr. scăzut
Tema abordată	constantă	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	schimbată	+	-	+	+	+	+	+	+	+
Informația transmisă	suficientă	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	insuficientă	+	+	+	+	-	-	+	+	+
	supradimensionată	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Grad de participare	intens	+	+	+	-	+	+	+	+	+
	slab	+	-	+	+	-	+	-	+	-
Omisiuni	nr. mare	+	-	+	+	+	+	+	+	-
	nr. scăzut	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Coloanele din figura de pe pagina anterioară sunt următoarele: 1. tema abordată în cadrul schimbului de replici rămâne constantă; 2. tema abordată în cadrul schimbului de replici se schimbă pe măsură ce replicile se succed; 3. informația conținută de întrebare sau de răspuns este suficientă în raport cu răspunsul sau cu întrebarea anterioară; 4. informația conținută de întrebare sau de răspuns este insuficientă în raport cu răspunsul sau cu întrebarea anterioară; 5. informația conținută de întrebare sau de răspuns este supradimensionată în raport cu răspunsul sau cu întrebarea anterioară; 6. gradul de participare a lingvistului sau a subiectului este intens; 7. gradul de participare a lingvistului sau a subiectului este slab; 8. numărul omisiunilor din întrebare sau din răspuns este ridicat; 9. numărul omisiunilor din întrebare sau din răspuns este scăzut. Semnele + și – notează posibilitatea și, respectiv, imposibilitatea de combinare între aceste caracteristici, notate fiecare într-o coloană.

Precizăm, însă, că unul și același subiect are adeseori un comportament lingvistic diferit în cursul anchetei, trecând dintr-o categorie în cealaltă. Înseamnă, deci, că cele două categorii de subiecți stabilite de noi au o componență variabilă numeric în tot timpul anchetei.

5. Indiferent de comportamentul lingvistic al subiecților înregistrați, ancheta de tip arhivă fonogramică se distinge însă ca un caz particular de comunicare dirijată. Subliniem, în final, că acest caracter se păstrează sau, mai precis spus, schimbul de mesaje presupus de anchetă nu devine dialog, chiar dacă se înregistrează discuții marginale auxiliare anchetei propriu-zise. Evident că înregistrarea unor asemenea discuții, precum și a începuturilor de anchetă denumite protocoale rămâne de un real interes lingvistic, așa cum au arătat specialiștii în dialectologie în studii anterioare[6]. Ancheta de tip arhivă fonogramică pierde însă parțial acest caracter de comunicare dirijată în situațiile când, în afara textelor fixe și libere, se înregistrează și fragmente de conversație între informatori[7]. Aceste fragmente de conversație sunt cele cu caracter de dialog.

ANEXĂ

Notăm următoarele trei exemple, pentru a face mai clare anumite observații din comunicarea noastră:

I. Exemplu în care răspunsul conține o informație supradimensionată în raport cu întrebarea.

---

[6] Vezi Maria Marin și Margareta Magda, *Dinamica graiurilor românești în perspectiva noilor anchete dialectale de tip AFLR*, în „Anuar ICED", seria B, nr. 2, p. 20: „Optăm pentru înregistrarea, în cât mai mare măsură posibil, a întregii anchete, deci și a protocolului de anchetă, a deschiderii conversațiilor cu informatorii, precum și a discuțiilor pe marginea anchetei propriu-zise, discuții care sunt mai adesea spontane și autentice."

[7] *Ibidem.*

„[Când e obiceiul să facă focuri copiii?]
la sfîntu dumítru || fócu lu siméndriu || tọámna || și ies feméịili cū... ịes feméịli cū... covríĝ | cu nuĉ | cu vyin | mére | pére | ĉ-áre uómu || și copíịi fáĉe foc pă drum | "i strígă: „haị la fócu lu siméndriu | haị la fócu lu siméndriu!" || și úmblă dîn... dîŋ_cásă-ŋ_cas-așá pă drum | copʰịi || obiĉéị || păị strî́nĝe frúnze... șî gunóị | cu dóo zíle-naịínte le strî́nĝe frúnze... șî gunóị | cu dóo zíle-naịínte le strî́nĝe copíịi || éịa míĉi || stă p-afár_pă drum|și strî́nĝe la gunóị | strî́nĝe la_álẹa | și fáĉe fócu-ŋ sára [k] cîŋ víne sára... înĉépe să să îŋsăréze | gáta dă fuoc... ịeị la gunóị | și strígă_acólo dă gărăịe to_sátu | gărăịe: || „haị la fócu lu sîméndru | haị la fócu lu sîmén!"|| și feméịlẹ să dúĉe cu cóșu || și dă cáre ĉe áre: nuĉ | mére | pére | covríĝ | cáre_ĉe-áre bùna_voịínță | i-ŋcuraịẹázâ... pă copíị || ásta ịe obiĉéịurlẹ (*Texte dialectale Muntenia*, vol. III, București, 1987).

2. Exemplu în care răspunsurile subiectului conțin o cantitate de informație incompletă în raport cu întrebările lingvistului.

„[Se auzea pe aici de pricolici?]
ăị! s-àuḑá | și-aíź dˇẹ pricolˇíś ||
[Ce erau pricolicii?]
ĕi scíịe náịba | la noị... aí^z_a fos^t aịíś uŋ_luŋcavišán | ќar îŋ_cálˇẹa nụástră undˇẹ isím la ď^dˇ al noị | dˇị lisîŋ_la colíbă | o fost uŋ_luŋcavi^cˇšán | șî zîśáụ că to_noị copíịi | da o fos_maị d'imúl|n-o fost bàș_acúma | dˇẹ cînd nˇis noị | nùma_nóị am auḑíd_d'ị ịĕl | șî noị ńẹ ịerá frícâ || o ḑîs c-o fost vrun ụom | o fos_pricolís' | dă ịo nu știụ s'e-o fi | nu l-am vaḑút | núma c-am auzíd_dˇi ịĕl || știi || șî... zîĉá... că...î o fost_î cu... cum o^r purtá_la noị muịérlˇị uopriég || uor purtát uopriég dˇi facu_dˇi lî́nâ | tuo^rt || așá că... ụopriég șî când_î... o mịers | o zîs că... o fost | o príŋs pe-o muịérˇẹ șî... || ụo príŋs-o ḑẹ ụopriéc cu gúra | s'ică șî ịẹl cînd-ō | s-o duz la colíbâ la muịérĭ | ș-o vaḑút-o că cu-ị [k] l-o vaḑút că-ị cu ụopriégu lu áẹa cū s'úcuru d'ẹ-opriég îŋ_gúră || șî śícă s-o fost facînd șî ụom șî muịérẹ | s'ícă... așá uo fost micéluóń || úni zîĉáụ că śícă s-o fos_facînd șî lup || da nu crịed||".
(*Texte dialectale Banat*, sat Veredin, com. Luncavița, jud. Caraș-Severin, ms.)

3. Exemplu de text care în primele replici se caracterizează printr-o participare aproape egală a lingvistului și a subiectului anchetat și care dintr-un anume punct (adică imediat după o anumită întrebare) se transformă într-un text în care participarea subiectului este intensă, informația furnizată fiind chiar supradimensionată în raport cu întrebarea.

„[Mătușă, dar cât e mortul în casă, lași pisica?]
nu | nu || o baș_să ịásă afáră pisíca | că pisíca nu trébuịe únde-ị mórtu |
[De ce?]
de [k] să nu trẹácă peste coscúg|
[Și dacă trece?]
nu ịẹ bínẹ| aĺíĉ am auzí_dîm_bătrî́nĭ | nu-ị așá títo? [!] nu ịe b bíne dácă tréĉe pisíca [!] | |
[Ce zici că se face mortul?]
[ɛ] strigóị [!] | |
[Ai auzit așa din bătrâni?]
am auzít [!] | | i ќar și a fost uŋ strigóị care s-ă-mormîntát |
[Cum?]
ịel_î| ásta títo| nu nu-l știị| că nu ịeráị pe lúme| cîn_a murít_î túdor greĉánu| nu-știị| ĉícă ar ќi fost strigóị etc. (*Texte dialectale și glosar Dobrogea*, București, 1987, p. 569-570.)

Institutul de Fonetică și Dialectologie
„Alexandru Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13